

Analyzing and examining the concept of privacy and its impact on social health from the perspective of Imami jurisprudence

ARTICLE INFO

Article Type
Research Article

Authors

Amir Ali Osat¹
Seyed Mohammad Reza Imam^{2*}
Majid Vaziri³

How to cite this article

Osat Ami Ali, Imami, Seyed Mohammad Reza, Vaziri Majid, Analyzing and examining the concept of privacy and its impact on social health from the perspective of Imami jurisprudence, *Journal of Islamic Life Style*. 2023; 7(2): 545-552.

1. Doctoral student of jurisprudence and fundamentals of law, central Tehran branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2. Associate Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (corresponding author).

3. Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

* Correspondence:

Address:
Phone:
Email: najmeh.vakili1403@gmail.com

ABSTRACT

Preservation of privacy is considered one of the fundamental human rights and has become one of the concerns of human life. Due to the availability of the Internet and virtual space in communities and nations and the increasing expansion of social networks, we are witnessing that this privacy is being violated and assaulted on various pretexts and with various examples. In this research, which was compiled and organized in a descriptive and analytical method, we tried to examine and analyze the violation of privacy of individuals from the point of view of jurisprudence. In the jurisprudential examination of the issue of the right to (personal) privacy, we find out that its dimensions have been given much attention and emphasis in Islam, verses, traditions and jurisprudence rules. In addition to the verses and traditions, the bases for the prohibition of violating private privacy can be found in the rule of consolation, the rule of correctness and the principle of abaha, the principle of respect for the privacy and sanctity of the believer, the principle of attention to human dignity and the need for the generality of permission in social relations; In this article, we examine the jurisprudential foundations of the right to privacy and its relationship with social health.

Keywords: Legal rules, privacy, sovereignty

تحلیل و بررسی مفهوم حریم خصوصی و تاثیر آن بر

سلامت اجتماعی از منظر فقه امامیه

امیرعلی اوسط¹

دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

سیدمحمد رضا امام^{2*}

دانشیار، گروه فقه و مبانی حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

مجید وزیری³

استادیار، گروه فقه و مبانی حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

حفظ حریم خصوصی از حقوق اساسی بشر محسوب می‌گردد که به یکی از دغدغه‌های زندگی بشر تبدیل شده است. نظر به در دسترس قرار گرفتن اینترنت و فضای مجازی در جوامع و ملت‌ها و گسترش روز افزون شبکه‌های اجتماعی شاهد آن هستیم که این حریم به بهانه‌های مختلف و با مصادیق گوناگون مورد نقض و تعرض قرار می‌گیرد. در این پژوهش که به روش توصیفی و تحلیلی گردآوری و تنظیم شده است، درصدد برآمدیم تا نقض حریم خصوصی اشخاص را از نظر مبانی فقهی مورد بررسی و واکاوی قرار داده که در بررسی فقهی مسئله حق بر حریم خصوصی (شخصی) پی می‌بریم که ابعاد آن در اسلام، آیات و روایات و قواعد فقهی متعددی بسیار مورد توجه و تأکید قرار گرفته است. به طوری که مبانی ممنوعیت نقض حریم خصوصی را علاوه بر آیات و روایات می‌توان در قاعده تسلیط، قاعده صحت و اصل اباحه، اصل احترام به حریم و حرمت مؤمن، اصل توجه به کرامت انسانی و لزوم عمومیت اذن در روابط اجتماعی دریافت نمود که در این مقاله مبانی فقهی حق بر حریم خصوصی و ارتباط آن با سلامت اجتماعی را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

واژگان کلیدی: قواعد فقهی، حریم خصوصی، حاکمیت

تاریخ دریافت: 1401/11/24

تاریخ پذیرش: 1402/06/20

*نویسنده مسئول: emremam@uc.ac.ir

مقدمه

حمایت از حریم خصوصی شامل اعتقادات، محل زندگی، اموال، مراسلات و ارتباطات افراد و... از همان ابتدای ظهور اسلام وجود داشته و 14 قرن است که در قالب‌های متفاوت از سوی اسلام تشریح گشته است. در حالی که حمایت جدی از این حق در جهان غرب، حتی در زبان تحویل گرایان سنت جهان غرب، نهایتاً چهار قرن است که مطرح شده و پیش از آن سخنی از این حق در میان آنان مطرح

نبوده است. در آیات قرآن کریم و سنت ائمه (ع) هیچ‌گاه اصطلاح «حریم خصوصی» مشخصاً به کار نرفته است؛ همان‌طور که در سایر آیین‌ها مثل یهود و مسیحیت نیز از این عبارت به تصریح یاد نشده است چراکه موضع اسلام در مواجهه با مقوله حریم خصوصی یک موضوع تحویل‌گرایانه است این بدین معنی است که از ماهیت محتوای حریم خصوصی حمایت شده است بدون آنکه نامی از آن برده شود. ماهیت و محتوای حریم خصوصی در شریعت اسلام، تحت تعبیری از حقوق و آزادی‌های دیگر مثل حق مالکیت، حق در پناه اصل برائت بودن، حق مصونیت از تجسس و تفتیش، حق مصونیت حقوق وابسته به شخصیت افراد، ممنوعیت آشکارسازی اسرار، حق انتخاب دین و اعتقاد، حرمت غیبت، ممنوعیت استراق سمع، ممنوعیت اشاعه فحشا و... مورد حمایت قرار گرفته است. برای مثال، آیات 27 و 28 سوره نور رعایت حرمت مسکن افراد را واجب شمرده و برای ورود به منازل افراد، اذن آن‌ها را برای دیگران لازم شمرده است. این آیات خانه و بیت را به عنوان مصادیق بارز از حریم خصوصی افراد مدنظر داشته است (11).

از لحاظ اخلاقی نیز تعدی به حریم خصوصی انسان‌ها گناه بوده و دارای مجازات اخروی در نظام اخلاقی اسلام می‌باشد. امام خمینی (ره) در بند ششم فرمان هشت ماده‌ای فرموده‌اند که «مانند اشاعه فحشا و گناهان از کبائر بسیار بزرگ است» (2). در نگاه فقهی که احکام اسلام مشمول پنج نوع حکم حرمت، وجوب، ندب، کراهت و اباحه قرار می‌گیرد، تعدی به حریم خصوصی افراد «حرام» بوده و در اصطلاح فقه جزایی و از منظر حقوقی، جرم محسوب می‌گردد. امام خمینی (ره) در فرمان مذکور می‌فرمایند: «مرتکبان هر کی از امور فوق مجرم و مستحق تعزیر شرعی و بعضی از آنان مستوجب حد شرعی هستند» (همان). نکته مهم آن است که آیات و روایات اسلامی مربوط به حریم خصوصی حمایت خود را بیشتر از موضع تکلیف‌گرایانه تشریح کرده‌اند؛ نه از موضع وضعی و حق محور به همین علت شایسته است که مسئولیت ناقضین حریم خصوصی را در احکام تکلیفی جست‌وجو نماییم؛ در حالی که در زمره احکام وضعی به شمار می‌آید (3)؛ و البته که این مسئله محل ایراد نیست که آیات و روایات اسلامی وجه اخلاق‌گرایانه و مذهبی دارند و نه جنبه حقوقی؛ تا برای تحمیل مسئولیت نقض‌کنندگان حق مذکور بتوان به آن استناد نمود. پس نکته مهمی که در تفسیر آیات و روایات مربوط به حریم خصوصی وجود دارد این است که آیات و روایات مذکور بیشتر در قالب احکام تکلیفی از مصادیق حریم خصوصی حمایت کرده‌اند نه در قالب احکام وضعی پس مسئولیت نقض‌کننده حریم خصوصی را که در زمره احکام وضعی است باید از دل احکام تکلیفی استنباط کرد (3).

1- منابع و مبانی حمایت از حریم خصوصی در اسلام
مبانی حمایت از حریم خصوصی در اسلام را می‌توان در مقولات زیر بیان نمود:

عقل انسان مستقل از دستورات شرعی می‌تواند پاره‌های مسائل را درک کند که قابل استناد هستند و به همین دلیل تکالیف انسان به دودسته اصلی عقلی و شرعی تقسیم می‌شوند (4)؛ و قاعده حسن و قبح عقلی نیز بر این معنا دلالت دارد که عقل به‌خودی‌خود توان تشخیص خوبی عدل و بدی ظلم را دارد لذا توان تشخیص ضرورت رعایت حق حریم خصوصی دیگران را حائز است (5).

1-2- قرآن کریم

در آیاتی از قرآن کریم مصادیقی از حریم خصوصی به‌وضوح بیان شده است از جمله:

- آیه 12 سوره حجرات

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ

ای اهل ایمان، از بسیار پندارها در حق یکدیگر اجتناب کنید که برخی ظن و پندارها معصیت است و نیز هرگز (از حال درونی هم) تجسس نکنید و غیبت یکدیگر روا مدارید، هیچ یک از شما آیا دوست می‌دارد که گوشت برادر مرده خود را خورد؛ البته کراهت و نفرت از آن دارید (پس بدانید که مثل غیبت مؤمن به حقیقت همین است) و از خدا پروا کنید که خدا بسیار توبه پذیر و مهربان است.

- آیه 12 سوره نور

لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِنَفْسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ

آیا سزاوار این نبود که چون (از منافقان) چنین بهتان و دروغها شنیدید مردان و زنان مؤمن حسن ظنشان درباره یکدیگر بیشتر شده و گویند: این دروغی است آشکار؟

- آیات 27 و 28 سوره نور

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتَسَلَّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (27) فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ (28)

ای اهل ایمان، هرگز به هیچ خانه مگر خانه‌های خودتان تا با صاحبش انس و اجازه ندارید وارد نشوید و (چون رخصت یافته و داخل شوید) به اهل آن خانه نخست سلام کنید که این (ورود با اجازه و تحیت، برای حسن معاشرت و ادب انسانیت) شما را بسی بهتر است، باشد که متذکر (شئون یکدیگر و حافظ آداب رفاقت) شوید (27) و اگر کسی را نیافتید باز وارد نشوید تا اجازه یابید و چون (به خانه‌ای درآمدید و) گفتند: برگردید، به زودی بازگردید که این برای تنزیه و پاکی شما بهتر است و خدا به هر چه می‌کنید داناست (28)

- آیه 189 سوره بقره

بَسَّأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ فَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مِمَّنْ اتَّقَىٰ وَآتَىٰ الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

(ای پیغمبر) از تو سؤال کنند که سبب بدر و هلال ماه چیست؟ جواب ده که در آن تعیین اوقات عبادات حج و معاملات مردم است؛ و نیکوکاری بدان نیست که از پشت دیوار به خانه درآید (چه این کاری ناشایسته است) ولی نیکویی آن است که پارسا باشید و به خانه‌ها (و به هر کار) از راه آن داخل شوید و تقوا پیشه کنید، باشد که رستگار شوید.

1-3- روایات معصومین (ع)

روایات دال بر حرمت تجسس (6)؛ حرمت ورود بدون اذن به منازل مردم (7)؛ حرمت استراق بصر (8-10)؛ حرمت استراق سمع (7)؛ حرمت سوء ظن (8)؛ حرمت غیبت و نمیمه؛ حرمت اشاعه فحشا و هتک ستر (11) حرمت رازشکنی و افشای اسرار دال بر حرم حریم خصوصی هستند.

2- قواعد فقهی مرتبط با حریم خصوصی

با توجه به آیات و روایات، چنین به نظر می‌رسد که حریم خصوصی در اسلام مبتنی بر نظام اخلاقی و فقه اسلامی، بر پنج اصل اساسی استوار است که عبارتند از:

1-2- قاعده تسلیط

قاعده تسلیط از قواعد مسلم فقهی محسوب می‌گردد. که فقها به آن قاعده سلطنت نیز می‌گویند و از مهمترین و کاربردی ترین قاعده‌های فقه اسلام می باشد. این قاعده توسط آیات، روایات و سیره عقلا اثبات شده است (3). در اصطلاح فقهی تسلیط را «تسلط و اختیار مالک برای هرگونه تصرف در اموال خویش» بیان کرده اند. این قاعده بدان معنا است که هر کس بر مال خود تسلط کامل دارد و می‌تواند در آن هر نوع تصرف حقوقی و مادی انجام بدهد و کسی مجوز منع او را از تصرف در مالش بدون مجوز شرعی ندارد. اثبات این سیره توسط آیات، روایات و سیره عقلا بوده است (3). این قاعده دارای دو بعد اثباتی و سلبی می‌باشد که جنبه سلبی آن حمایت از حق بر حریم خصوصی را مدنظر قرار می‌دهد که در رابطه با موضوع مورد پژوهش ما است. از منظر سلبی بودن این قاعده به این معنا است که تصرفات دیگران نسبت به اموال مالک بدون اذن او یا مزاحمت آنان نسبت به تصرفات او غیر مشروع می‌باشد و اگر تسلط مالکانه فردی سبب مزاحمت شود، مزاحم مسئولیت جبران آن را خواهد داشت. اینکه مالک حق داشته باشد بتواند هرگونه می‌خواهد در اموال خویش تصرف بکند حق تصرف نام دارد و به‌واسطه این حق می‌تواند از تعدی دیگران نسبت به حوزه اموال خویش ممانعت به عمل آورد. حق استفاده را حق بهره‌برداری مالکانه از اموال گفته‌اند که به‌موجب آن سایرین حق ملزم ساختن وی را برای نوعی خاص از بهره‌برداری از مال خویش ندارند. حق هر نوع اقدام نسبت به اموال فرد نیز، حق انجام هرگونه عقدی نسبت

به مال برای انتقال آن، مثل فروش، اجاره، صلح، وصیت و غیره می‌باشد (12). هرچه درباره اموال صدق کند، با مورد حریم نیز منطبق است. از قاعده «الحریم له حکم ما هو حریم له» که در کتب قواعد فقهی وجود دارد، مستنبط است: همانطور که تصرف در اموال مجاز نیست، در حریم هم همین‌طور است. البته قاعده تسلیط استثنائاتی نیز دارد، مثل آنکه: گاهی که مصلحت بالاتری وجود داشته باشد، جواز عمل برخلاف این قاعده وجود خواهد داشت (13).

2-2- قاعده صحت و اصل اباحه

اصل صحت که فقیهان آن را نیز «اصاله الصحه» نامیده اند، از قواعد بسیار مهم فقهی است که به صورت مختلفی کاربرد پیدا می‌کند (14). آنچه سبب قوت استناد به قاعده مذکور را فراهم می‌آورد، بنای عقلای جمیع ادیان و ملل است که شارع نیز با امضای خود به آن اعتبار بخشیده است و اسقاط این اصل از اعتبار سبب اختلال نظام جامعه در استنباط خواهد شد (15). در توضیح اصل صحت بایستی گفت که ذیل جواز تکلیفی، اصولاً اعمال افراد صحیح، مشروع و حلال می‌باشد و تا علتی برای صحیح نبودن آن اعمال پدید نیامده باشد، کسی نباید در حالت دوران امر بین احتمال صحت و مشروع بودن از سویی و عدم صحت و عدم مشروع بودن از سوی دیگر، اعمال اشخاص را غیر مشروع و ناصحیح بداند (9). اصل مذکور بر مصالح مسلمین بنا شده است؛ به این دلیل که اگر اصل را در حیات آدمی بر فساد بگذاریم و در همه افعال و اعمال اشخاص تفحص نماییم، انسجام نظام مدنیت از هم گسیخته خواهد شد. نکته قابل ذکر این است که در حقوق اسلام اصل صحت به مفهوم جواز تکلیفی به اصل اباحه نزد کی می‌گردد و مردم در امور روزمره خود با اشکالات کلی روبه رو خواهند شد (13). بنابراین مراجع تعقیب نیز نمی‌توانند به بهانه کشف جرایم و جمع آوری ادله مبادرت به نقض حریم خصوصی افراد کنند. با قرار دادن اصل، بر صحت افعال مردم، تفحص و تجسس در زندگی آنان ممنوع گشته و در نتیجه حریم خصوصی آنها محفوظ از هرگونه کنکاشی قرار می‌گیرد که در راستای شک و تردید انجام می‌پذیرد.

2-3- اصل احترام به حریم مؤمن

در دیدگاه اسلامی، حرمت مؤمن در نزد خداوند هم سنگ حرمت پیامبر، خاندان پیامبر، قرآن و کعبه اهمیت دارد (16). در فقه اسلامی قاعده‌ای تحت عنوان «حرمة دم المسلم و ماله و عرضه» وجود دارد (11)؛ که بیانگر اصل احترام به جان، مال و آبروی افراد است. مال و دارایی مسلمان هم چون جان و خون وی محترم است (17). آبروی افراد دارای حرمت و مصونیت فوق‌العاده‌ای است و انسان نمی‌تواند به وسیله غیبت، تهمت، افشاجری و هرگونه رفتار دیگری، به آبرو و حیثیت دیگری آسیبی وارد نماید، چنانکه طبق فرمایش امام صادق (ع) در ذیل روایتی درباره درجات ایمان «هر کس حیثیت مؤمنی را بشکند، بر او واجب است که آن را جبران نماید» (18). به گفته امام رضا (ع) مؤمن از کعبه عزیزتر و محترم‌تر

و حتی حرمتش از آن بالاتر است (19). اهمیت احترام به مسلمان در خطبه 167 نهج‌البلاغه از حرمت کعبه هم فراتر رفته و آن را بر هر حرمتی برتری بخشیده است (20). از سویی نیز آبرو و حیثیت اشخاص در اسلام از مصونیت و حرمت ویژه‌ای برخوردار است که می‌تواند حق‌الناس محسوب شده و ذیل آن قرار گیرد. این حق‌الناس حرمت حریم افراد را از اختصاص به مؤمنین خارج کرده و آن را مختص به جمیع اشخاص و افراد می‌کند. این‌گونه است که آبروی عموم مردم در اسلام حرمت پیدا کرده و مانعی را برای تعدی و تجاوز به آبرو حیثیت عموم مردم ایجاد کرده است. بنابراین اصل و با تعمیم آن، احترام به حریم اشخاص اولین زیربنای حریم خصوصی در اسلام به حساب می‌آید و با توجه به وسعت معنایی و مصادیق این اصل، اصل حرمت مؤمن هم شامل حراست از حریم خصوصی فرد در زندگی حقیقی می‌گردد و هم زندگی و اطلاعات مجازی فرد را دربر می‌گیرد (21). لذا هرگونه اتفاقی که موجب آسیب رساندن به آبروی افراد گردد مذموم و ممنوع است؛ چه این آسیب در محیط واقعی رخ داده و چه در فضای مجازی انجام گیرد.

2-4- اصل حفظ کرامت انسانی

زندگی آمیخته با کرامت و برخورداری از عزت و شرافت از اولی ترین حقوق اساسی افراد بشر است که به نحو گسترده‌ای در نظام اسلامی مورد توجه قرار گرفته است. تکلیف به حفظ کرامت انسانی از اصولی است که در اخلاق اسلامی بر آن تأکید شده است؛ به طوری که اختیار تصرف در حیثیت و آبرو از اطلاق تسلط آدمی بر جان و مال خویش استثناء شده است (22). همانگونه که مشخص است؛ مقتضای کرامت انسان آن است که حوزه‌های حریم شخصی وی محترم شمرده شود و خدشه وارد شدن به هر کی از حوزه‌های حریم خصوصی فرد ارتباطی، مکانی، اطلاعاتی و جسمانی منافی اصل کرامت انسانی وی خواهد بود. حریم خصوصی نیز ارتباط تنگاتنگی با کرامت انسانی و آبرو و حیثیت آنها دارد. شخصی که حریم خصوصی او مورد تعرض قرار گیرد، زمینه‌های رشد و شکوفایی استعدادهای خود را به مرور از دست داده و در بسیاری از موارد افشای مسایل خصوصی او، آبرو و حیثیت او را به مخاطره می‌اندازد و برای او فشار روحی، خشم، نفرت، شرمساری و رنج روحی و روانی به ارمغان می‌آورد و ضربات جبران‌ناپذیری را به فرد وارد خواهد ساخت (23). بر همین مبناست که اسلام مقررات سخت‌گیرانه‌ای را برای تجاوز و تعرض به قلمروی حریم خصوصی اشخاص وضع نموده و آن را به‌عنوان کی راهبرد اساسی در حقوق کیفری خود منظور داشته است. بند ششم از فرمان هشت ماده‌ای امام خمینی بیان می‌دارد: «هیچ‌کس حق ندارد... نسبت به فردی اهانت نموده و اعمال غیرانسانی اسلامی مرتکب شود، یا به تلفن یا نوار ضبط‌صوت دیگری به نام کشف جرم یا کشف مرکز گناه گوش کند، یا برای کشف گناه و جرم هرچند گناه بزرگ باشد، شنود بگذارد یا دنبال اسرار مردم باشد و تجسس از گناهان غیر نماید یا اسراری که از غیر به او رسیده ولو برای یک نفر فاش کند. تمام

مانع شدن برای ورود بدون اذن به خانه انصاری چنین فرمودند که: «لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام» لذا به فرد انصاری فرمودند: «برو و درخت را از جا درآور و در برابر او (سمره) بیفکن» (18).

باید توجه داشت اذن دخول تنها مربوط به حریم خصوصی در خانه نیست و در هر صورتی که فرد شرایط و موقعیتی را برای خود به وجود آورده باشد و دورنگه داشتن آن شرایط و موقعیت از دید عمومی و فضای غیرشخصی برای آن فرد اهمیت داشته باشد، حریم خصوصی محسوب شده و گرفتن اذن لازم است. اذن دخول با ابزاری فراهم می شود. در حقیقت اجازه گرفتن از دیگران می باید با ابزاری در ارتباط باشد که برای فردی که حریم خصوصی را برای خود لحاظ کرده است مناسب داشته باشد. در نهایت اینکه رابطه بین حریم خصوصی و گرفتن اذن رابطه ای لازم و ملزوم است و در صورتی که فرد بدون اجازه دیگران به زندگی خصوصی و حریم های آن ها تجاوز کند ناهنجاری شمرده شده و مستحق نکوهش و مجازات خواهد بود.

در یک جمع بندی می توان چنین گفت که حرمت حریم خصوصی بر اساس اصول فوق در فضای سایبر هم چون فضای واقعی ضروری است. با توجه به ارتباط وثیق میان این دو محیط، هتک آبرو در هر کی از محیط های حقیقی یا سایبر بر حیثیت فرد در محیط دیگر هم تأثیر می گذارد؛ به نحوی که اگر در محیط سایبر شایع های علیه فردی ایجاد شود، زندگی حقیقی وی را تحت الشعاع قرار می دهد (21). شخصیت افراد و کرامت انسان ها در فضای مجازی نیز اهمیت داشته و نقض و آسیب رساندن به آن ها ممنوع است.

3- حمایت از حریم خصوصی در فقه

بی شک مسئله تجسس از حریم خصوصی افراد، رکن اصلی اداره اطلاعات و استخبارات حکومت اسلامی را تشکیل می دهد و نقش بسیار مهمی در تأمین امنیت اقتصادی و سیاسی کشور را دارد. لیکن از آنجا که در فقه شیعه به مسئله حریم خصوصی افراد به طور مستقل به عنوان باب خاص و کتاب خاصی پرداخته نشده است و ضابطه های نیز برای تشخیص حریم انسان بیان نشده است و صرفاً باید از احکام بیان شده در تعریف و بیان ضابطه شرعی استمداد طلبیم. بر این اساس باید دنبال تعریف و ضابطه عرفی و متبادر به ذهن از حریم خصوصی در بیان حقوق دانان باشیم تا در مسیر بیان ضابطه فقهی و شرعی استثنائات ورود به حریم خصوصی، از باب تطبیق مصادیق به موارد جواز با مذاقه علمی بیشتری گام برداریم. بر این اساس تعریف مستخرج از معنای امروزی و حقوقی حریم خصوصی عبارت است از: محدوده ای از امور متعلق به فرد است که شرعاً، نوعاً و یا عرفاً یا با خواست و اراده عقلایی و یا اعلام فرد انتظار می رود تا دیگران از دست یابی به اطلاعات مربوط به آن قاصر بوده و نسبت به آن تعرضی نمایند که طبق این تعریف مصادیق بارز و مهم حریم خصوصی را می توان اینگونه نام برد: اطلاعات شخصی، جسم افراد، منازل و اماکن خصوصی، ارتباطات خصوصی، محل کار و غیره بنابراین به مقتضای قاعده اولیه، دسترسی به اطلاعات شخصی و افشای

این ها جرم گناه است و بعضی از آن ها چون اشاعه فحشا و گناهان از کبائر بسیار بزرگ است و مرتکبین هر کی از امور فوق مجرم و مستحق تعزیر شرعی هستند و بعضی از آن ها موجب حد شرعی می باشد (11). از آنجا که دو مفهوم حریم خصوصی و کرامت انسانی با هم در آمیختگی دارند، در نظام حقوقی اسلام اشخاص نمی توانند با رضایت خود از دیگران سلب مسئولیت کرده و بدین وسیله محدودیت های حریم خصوصی اشخاص را رفع نمایند؛ گرچه این امر گاهی سبب محدود شدن حیطه حریم خصوصی افراد می شود. در نظام حقوقی اسلام حمایت از حریم خصوصی و حرام بودن تجاوز به آن در قالب یک حکم آمده است، نه حق و چنانچه می دانیم حکم را برخلاف حق نمی تواند اسقاط نمود. در نظام اصطلاحات حقوقی، کرامت انسانی و ذیل آن حق بر حریم خصوصی از قواعد عمومی و آمره بوده و امکان توافق برخلاف آن مثل قواعد تکمیلی و شخصی وجود ندارد و هم چنین نمی توان نسبت به نقض آن رضایت داد (21).

2-5- اصل عمومیت اذن

این اصل برگرفته از آیات 27 تا 30 سوره مبارکه نور است. در صورتی که فرد در هر موقعیتی که برای دیگران سرنوشت ساز است، قصد ورود داشته باشد، به تعبیر قرآن کریم بهتر است که اذن دخول بگیرد. خداوند در این سوره می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَ تَسَلَّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ؛ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهُ حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ»؛ «ای کسانی که ایمان آوردید، به خانه هایی که خانه های شما نیست وارد مشوید تا اجازه بگیرید... و اگر کسی را در آن نیافتید، وارد نشوید تا به شما اجازه داده شود و اگر گفته شد: «بازگردید» بازگردید، این برای شما پاکیزه تر است...».

علاوه بر منزل، خلوتگاه شخصی نیز در آیات قرآن به عنوان حریم خصوصی تلقی گردیده و برای ورود به آن کسب اجازه لازم دانسته شده است. بر اساس آیه 59 سوره نور که می فرماید: «... وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْأَلُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ...»؛ «... هنگامی که اطفال شما به سن بلوغ رسند باید اجازه بگیرند، همان گونه که اشخاصی که پیش از آنان بودند اجازه می گرفتند...».

به علاوه حکمی که پیامبر اسلام (ص) در داستان سمره بن جندب ایراد فرمودند از بارزترین نمونه ها در تاریخ اسلام است که دلالت آن بر عدم مشروعیت ورود بدون اذن به خانه های سایرین و ممنوعیت آن می باشد. سمره بن جندب نخلی در منزل فردی از انصار داشت که جهت رسیدگی به آن بدون اجازه صاحب خانه وارد منزل وی می شد. آن فرد انصاری پس از اعتراض هایی که بر عمل سمره اثر بخش نبود، نزد پیامبر اسلام شکایت کرد. پیامبر (ص) بارها و با روش های مختلف از سمره درخواست کرد که بدون اجازه وارد خانه انصاری نشود، اما او نپذیرفت. نهایتاً پیامبر اکرم (ص) جهت

خروج پهنای باند کشور، با محوریت ستاد کل نیروهای مسلح، توسط مراجع ذی‌ربط انجام خواهد شد.

حدود و ثغور وظایف با پیشنهاد ستاد کل نیروهای مسلح به تصویب فرماندهی معظم کل قوا خواهد رسید.

ماده 13: مدیران پیام‌رسان‌های اجتماعی و ارائه‌دهندگان خدمات دسترسی و میزبانی، مکلف به صیانت از داده‌های خصوصی اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی هستند. این موضوع رافع مسئولیت قانونی سایر اشخاص نیست.

ماده 14: استفاده نهادها و مؤسسات دولتی و عمومی غیردولتی از پیام‌رسان‌های اجتماعی خارجی برای مکاتبات و ارائه خدمات اداری و اطلاع‌رسانی و تبلیغات داخل کشور ممنوع است.

ماده 15: هرگونه درج و انتشار اسناد و داده‌های دارای طبقه‌بندی در پیام‌رسان‌های داخلی و خارجی ممنوع است.

تبصره: نحوه تعیین و تشخیص محرمانگی داده‌ها حداکثر سه ماه پس از تصویب این قانون، توسط وزارت اطلاعات و با همکاری ستاد کل نیروهای مسلح تهیه و تنظیم شود.

ماده 32: در صورت افشا و سوءاستفاده از اطلاعات کاربران و فراهم‌سازی امکان این اقدامات در غیر موارد قانونی به مجازات تعزیری درجه 3 محکوم می‌شود.

ماده 33: در صورت هتک حرمت و حیثیت اشخاص در پیام‌رسان‌های اجتماعی، مرتکب یا مرتکبین به حداکثر مجازات مندرج در مواد 774 تا 746 فصل جرائم رایانه‌ای قانون مجازات اسلامی محکوم می‌شوند.

(طرح ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی، کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی).

نتیجه‌گیری

حریم خصوصی بخشی از زندگی انسان است که عرفاً و قانوناً هرگونه ورود، نظارت، کنترل و کسب اطلاع راجع به آن صرفاً باید با اذن شخص صاحب حق صورت گیرد، مگر در موارد مصرح قانونی. در مواردی نقض حریم خصوصی افراد به هلاکت آنها منجر می‌شود. لذا بی توجهی به مبانی ممنوعیت نقض حریم خصوصی منجر به اشاعه این عمل ناپسند می‌گردد، مبانی ممنوعیت نقض حریم خصوصی در فقه را می‌توان قاعده تسلیط، قاعده صحت و اصل اباحه، اصل احترام به حریم و حرمت مؤمن، اصل توجه به کرامت انسانی و لزوم عمومیت اذن در روابط اجتماعی دانست:

- قاعده تسلیط

این قاعده دارای دو جنبه اثباتی و سلبی می‌باشد که وجهه سلبی آن حمایت از حق بر حریم خصوصی را مدنظر دارد. از منظر جنبه سلبی این قاعده، هرچه درباره اموال صدق کند، با مورد حریم نیز منطبق است. همانطور که تصرف در اموال مجاز نیست، در حریم هم همین‌طور است. اما نکته مهمی که در خصوص قاعده تسلیط باید گفته شود این است که این قاعده استثنائاتی دارد، یکی از آن

مسائل خصوصی افراد، تحت نظر گرفتن دیگران، ایست بازرسی و بازرسی‌های بدنی، ورود بدون اجازه به منازل و اماکن خصوصی، شنود، کنترل یا رهگیری مکالمات و انواع ارتباطات از عمده‌ترین اعمال نقض‌کننده و در شرایطی جرائم در زمینه حریم خصوصی است؛ که تکیه‌گاه این مصادیق معیارهای نوعی است (24).

از آنجاکه در فقه امامیه، احکام متعددی در زمینه و بخش‌های مختلف مرتبط با حریم افراد به چشم می‌خورد ولی هیچگونه تعریف مشخصی تحت عنوان این اصطلاح ارائه نگردیده است ناگزیر باید در قالب احکام، حقوق و اصول دیگر از جمله منع سوءظن، منع استراق سمع، منع اشاعه فحشا و امثال این‌ها و با تکیه بر ادله عقلی صرف از جمله حکم وجدان، ممنوعیت عقلی ولایت بر دیگران و ممنوعیت عقلی ظلم باید به اثبات و تعریف این موضوع پرداخت و به‌نوعی آن را در میان فقها مورد شناسایی قرارداد تا پس از تعیین معنای امروزی حریم خصوصی در پی کشف موارد جواز ورود حکومت در عرصه حریم خصوصی باشیم. با بررسی ادله عقلی متفاوتی از جمله، وجوب عقلی حفظ نظام، تقدم حریم عمومی بر حریم فردی در مقام تراحم، حرمت اختلال در نظام، وجوب برقراری عدالت در جامعه و همچنین با بررسی ادله نقلی فراوانی که در کتب فقهی و روایی آمده است موارد جواز ورود حکومت به حریم خصوصی افراد عبارت است از: تجسس مغیاً به انگیزه و غرض شرعی و عقلایی صحیح، تجسس در مقام ادای تکلیف واجب نصیحت، تفقد و تفحص حاکم و حکومت اسلامی از احوال محرومان و افراد جامعه اسلامی برای گزینش کارگزاران حکومت اسلامی و تفحص از دشمنان که از حکم حرمت و ممنوعیت خارج است.

4- صیانت از حریم داده‌ها در پیام‌رسان‌های داخلی

در طرح ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی این‌گونه تعریف شده است: سامانه‌های کاربر محور فراهم‌کننده بستر تعاملات، جمع‌آوری، نمایش، پردازش و انتشار اطلاعات اجتماعی برای برقراری ارتباطات فردی و گروهی و خدمات بر خط مانند ارائه خدمات پرداخت از طریق تبادل انواع محتواهای چندرسانه‌ای و حامل‌های داده است. پیام‌رسان داخلی: پیام‌رسانی که بیش از ۵۰ درصد سهام آن متعلق به شخص ایرانی بوده و میزبانی آن صرفاً در داخل کشور انجام شده و فعالیت آن در چارچوب قوانین و مقررات جمهوری اسلامی ایران است.

صیانت از داده: محافظت از اطلاعات کاربران و جلوگیری از هرگونه افشا، بهره‌برداری و دسترسی غیرمجاز به اطلاعات مربوط به کاربران و محتوای آثار دیداری، شنیداری، نوشتاری یا ترکیبی از آن‌ها در پیام‌رسان‌های اجتماعی و داده‌های ایجاد یا افزوده‌شده در اثر فعالیت‌ها و تعاملات کاربران آن در پیام‌رسان‌های اجتماعی.

ماده 12: مرزبانی دیجیتال و دفاع سایبری از کشور و جلوگیری از بهره‌برداری غیرمجاز از داده‌های مجازی در درگاه‌های ورود و

دو مفهوم حریم خصوصی و کرامت انسانی باهم در آمیختگی دارند. در نظام حقوقی اسلام حمایت از حریم خصوصی و حرام بودن تجاوز به آن در قالب یک حکم آمده است، نه حق و چنانچه می‌دانیم حکم را برخلاف حق نمی‌تواند اسقاط نمود. در نظام اصطلاحات حقوقی، کرامت انسانی و ذیل آن حق بر حریم خصوصی از قواعد عمومی و آمره بوده و امکان توافق برخلاف آن مثل قواعد تکمیلی و شخصی وجود ندارد و هم‌چنین نمی‌توان نسبت به نقض آن رضایت داد

- لزوم عمومیت اذن در روابط اجتماعی
اذن دخول تنها مربوط به حریم خصوصی در خانه نیست و در هر صورتی که فرد شرایط و موقعیتی را برای خود به وجود آورده باشد و دورنگه داشتن آن شرایط و موقعیت از دید عمومی و فضای غیرشخصی برای آن فرد اهمیت داشته باشد، حریم خصوصی محسوب شده و گرفتن اذن لازم است. رابطه بین حریم خصوصی و گرفتن اذن رابطه‌ای لازم و ملزوم است و در صورتی که فرد بدون اجازه دیگران به زندگی خصوصی و حریم‌های آن‌ها تجاوز کند ناهنجاری شمرده شده و مستحق نکوهش و مجازات خواهد بود.
با توجه به پژوهش صورت گرفته در این مقاله و مطالعه اصول و مبانی فقه امامیه تلاش شده است که تعریفی جامع از حریم خصوصی اسلامی ارائه شود که عبارت است از: جایگاه و محیطی است در زندگی هر انسان (مسلمان) که عقل و شرع و قواعد حاکم بر جامعه اسلامی و کرامت انسانی حکم می‌نمایند از تفتیش و تجسس و تحسس بدون رضایت و اذن فرد مصون مانده و هرگونه برداشت و نظارت و هر شکل دیگری از تعرض چه از سوی اشخاص حقیقی و چه حقوقی و حاکمیت در آن حریم ممنوع می‌باشد.

استثنائات بدین شرح است: اگر مصلحتی بالاتر وجود داشته باشد، می‌توان مخالف با این قاعده عمل نمود؛ به طور مثال وقتی مصالح عمومی ایجاب نماید که ورود به حریم خصوصی شهروندان صورت گیرد این امر مجاز خواهد بود. لازم به ذکر است که در این گونه موارد، جواز ورود فقط مخصوص مراجع ذیصلاح مشخص شده توسط قانون خواهد بود و این امر باید با نهایت احتیاط و با رعایت شؤونات و اخلاق اسلامی صورت پذیرد.

- قاعده صحت و اصل اباحه

این اصل با مباح اعلام کردن افعال مردم در زمانی که منعی بر عدم آن نباشد، همانند اصل صحت مانع از شک و تردید و کنکاش در رفتار انسان‌ها و در نتیجه نقض حریم خصوصی آنان توسط مقامات تعقیب می‌گردد. تصرف در حریم خصوصی اشخاص توسط آیات قرآن و روایاتی متعدد و همچنین، قوانین موجود ممنوع اعلام گشته است، تصرف در این حریم انسانی، بر طبق اصل اباحه نیز ممنوع خواهد بود. پس می‌توان گفت که اصل اباحه نیز در کنار اصل صحت می‌تواند یکی از مبانی ممنوعیت نقض حریم خصوصی محسوب گردد.

- اصل احترام به حریم و حرمت مؤمن

اصل احترام به حریم اشخاص اولین زیربنای حریم خصوصی در اسلام به حساب می‌آید و با توجه به وسعت معنایی و مصادیق این اصل، اصل حرمت مؤمن هم شامل حراست از حریم خصوصی فرد در زندگی حقیقی می‌گردد و هم زندگی و اطلاعات مجازی فرد را دربر می‌گیرد. لذا هرگونه اتفاقی که موجب آسیب رساندن به آبروی افراد گردد مذموم و ممنوع است؛ چه این آسیب در محیط واقعی رخ داده و چه در فضای مجازی انجام گیرد.

- اصل توجه به کرامت انسانی

References

The Holy Quran

1. SariKhani A, Musavi M. The scope of coverage and privacy in Islamic criminal law. *Nomoumandes Va Amniyat Entezami*. 2011;4.
2. Mehrizi M. Religious government and privacy. *Majlis Khobregan*. 1999;12.
3. Ansari SM. *Fara'id al-Usul (al-Rasail)*. Qom: Mustafawi Publications; 1995.
4. Rabani Golpayegani A. *Izah al-Murad fi Sharh Kashf al-Murad*. Qom: Publications of the Qom Seminary Management Center; 2003.
5. Allameh Hilli AH. *Kashf al-Murad fi Sharh Tajrid al-I'tiqad*. Tehran: Iran Publications; n.d.
6. Amedi A. *Ghurur al-Hikam wa Durar al-Kalim*. Tehran: University of Tehran Publications; 1987.
7. Bajnouri SMH. *Principles of Islamic Jurisprudence*. Tehran: Al-Hadi Publications; 2000.
8. Majlisi MB. *Bihar al-Anwar*. Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi; 2003.
9. Muhaqqiq Hilli AQN. *Al-Mukhtasar al-Nafi' fi al-Fiqh al-Imamiyah*. Tehran: n.p.; 2002.
10. Mujtahidi Tehrani A. *Risalah-e-Muharram and Namahram*. Tehran: Author's Publications; 2002.
11. Musavi Khomeini R. *Al-Makased al-Muharramah*, 3rd ed. Qom: Ismailiyan Institute; 2012.
12. Jozsef Z. *Principles of the American Real Property Law*, Karoli Gaspar University, Graduate Doctoral (Ph. D.) Program; 2010.
13. Foroughi F, Barji M, Masouli J. Foundations of Invasion of Privacy Violation in Iranian and American Law. *J Legal Stud*. 2015;6(3).

14. Ahmadloo M. Privacy in Islamic Law and Jurisprudence. Tehran: Mod Publications; 2013.
15. Ansari B. Privacy and Its Protection in Islamic, Comparative, and Iranian Law. J Fac Law Political Sci. 2005;1(1):3-22.
16. Kulayni M. Al-Kafi. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyah; 2000.
17. Tusi M. Al-Mabsut fi Fiqh al-Imamiyah. Tehran: Al-Maktabah al-Murtadawiyyah al-Haya al-Athar al-Ja'fariyyah; 2009.
18. Har Ameli. Al-Wasa'il al-Shi'ah. Tehran: Maktab al-Islamiyah; 1993.
19. Muhaqqiq-Nuri MH. Mustadrak al-Wasa'il wa Mustanbat al-Masa'il. Beirut: Al-Bayt Institute; 2009.
20. Sayyid Razi AH. Nahj al-Balaghah, translated by Mohammad Dashti. Qom: Alameh Publications; 1999.
21. Saeed Sadati F. Protection of Privacy in Cyberspace based on Islamic Norms. Rahbord-e-Farhang. 2013;23.
22. Motahari M. Education and Training in Islam. Tehran: Al-Zahra Publications; 1983.
23. Sadeghi MH. Hypocrisy. J Judicial Legal Stud. 2008;73:3-10.
24. Bagdeli A, Alikbari Babukani E. Legal and Jurisprudential Examination of Privacy Invasion. Islamic Human Rights Studies Bi-Annual. 2017;8(15):139-70.